Политики спрямо политическия радикализъм – на подкрепа или на противодействие

Татяна Желева

Policies Regarding Political Radicalism – Support or Counteraction

Tatyana Zheleva

Философски факултет, ЮЗУ «Неофит Рилски»

tatiana_19830913@mail.ru

Резюме: В статията се разглеждат модели на политика за подкрепа или инструментално използване на политическия радикализъм. Анализират се модели на противодействие, като се сравняват либерално-демократичните, секюритизираните и хибридните подходи. Разглежда се партийно-политическото развитие на Молдова от независимостта до настоящия момент, с акцент върху това как молдовската партийна система произвежда, поглъща или неутрализира радикални политически импулси.

Ключови думи: радикализъм, модели, влияние, динамика

Abstract: The article examines policy models regarding the support or instrumental use of political radicalism. It analyzes counter-strategies by comparing liberal-democratic, securitized, and hybrid approaches. It also reviews the evolution of party politics in Moldova from independence to the present, focusing on how the Moldovan party system generates, absorbs, or neutralizes radical political impulses.

Keywords: radicalism, models, influence, dynamics

Политическият радикализъм е една от най-противоречивите категории в съвременния политически анализ. Той може да обозначава критическо, реформаторско и дори демократично усилие за дълбока промяна на съществуващия ред, но може да се превърне и в преддверие към екстремизъм, политическо насилие и разрушаване на институционалните гаранции на плуралистичната демокрация. Поради това политиките спрямо радикализма не могат да бъдат сведени само до полицейски мерки или до юридическо забраняване. Те включват по-широк комплекс от решения: как държавата дефинира допустимия конфликт, как партиите канализират недоволството, как елитите управляват социалните разломи и как външните актьори въздействат върху вътрешната политическа динамика.

В рамките на настоящата статия политическият радикализъм се разглежда не като морална етикетизация на неудобни опоненти, а като аналитична категория, която показва напрежението между институционалния ред и искането за рязка промяна. Това разграничение е важно, защото в преходни общества, включително в Република Молдова, често се наблюдава смесване на три различни явления: радикална политическа критика, антилиберална популистка мобилизация и насилствен екстремизъм. Когато тези явления се смесват, държавата може да подцени реална заплаха или, обратното, да използва езика на борбата с екстремизма за ограничаване на легитимна опозиция.

Изходната теоретична перспектива на главата е близка до проблематиката, разгърната от Петя Пачкова в „Елитът на прехода“ (Пачкова 2003), където фокусът е поставен върху поведението на елитите в политическия живот, върху качеството на посткомунистическия преход и върху въпроса доколко новите елити изграждат модерна, отговорна и обществено ориентирана политика. Този подход е особено продуктивен за анализ на радикализма, защото радикалните движения рядко възникват във вакуум. Те се появяват там, където елитите губят легитимност, където институциите са възприемани като затворени, където обществената мобилност е блокирана и където политическият конфликт се превръща в борба за контрол върху ресурси, медии и символи.

В политико-аналитичен план политиките спрямо радикализма могат да бъдат разделени на два големи типа.

Първият тип са политики на подкрепа, толериране или инструментализиране на радикализма. Те не винаги са официално декларирани. Често действат чрез селективно финансиране, медийно легитимиране, административна защита, идеологическо възпитание, контролирана опозиция или външна подкрепа за партии и движения, които обслужват определена геополитическа или вътрешнополитическа цел.

Вторият тип са политики на противодействие, които се стремят да ограничат радикализацията, да предотвратят насилието, да защитят конституционния ред и да възстановят доверието в институциите.

Сравнителната перспектива в тази глава включва Европейския съюз, Китай, държави от ОНД и Република Молдова. Изборът не е случаен. Европейският съюз предлага модел, в който противодействието на радикализацията се основава върху превенция, мултидисциплинарна работа, защита на основните права и ограничаване на насилствения екстремизъм. Китай демонстрира различен модел, в който политическата стабилност, единството на държавата и идеологическата интеграция се поставят в центъра на политиката. Държавите от ОНД, особено Русия и част от централноазиатските републики, развиват силно секюритизирани режими на борба с екстремизма, при които границата

между сигурност и ограничаване на опозицията често става неясна. Молдова заема междинна позиция: тя е постсъветска, плуралистична и институционално уязвима държава, властта на която едновременно се стреми към европейска интеграция и се сблъсква с хибридни заплахи, олигархични мрежи, регионални напрежения и геополитическа поляризация.

Основната теза е, че политическият радикализъм се превръща в заплаха не само когато радикалните актьори използват агресивна реторика, а когато държавата, партийната система или външни центрове на влияние започнат да го използват като инструмент за власт. В този смисъл политиката на подкрепа към радикализма е не по-малко важен изследователски обект от политиката на противодействие. За Молдова това означава да се анализира не само дали съществуват радикални партии или движения, а как елитите ги включват в стратегиите си, как финансовите и медийните ресурси променят тяхната тежест и как общественият страх се превръща в изборен капитал.

Статията е структурирана в три части.

Първата разработва модели на политика за подкрепа или инструментално използване на политическия радикализъм.

Втората анализира модели на противодействие, като сравнява либерално-демократичните, секюритизираните и хибридните подходи.

Третата част разглежда партийно-политическото развитие на Молдова от независимостта до настоящия момент, с акцент върху това как молдовската партийна система произвежда, поглъща или неутрализира радикални политически импулси.

Модели на политиката за подкрепа на политическия радикализъм

Понятийни разграничения: радикализъм, екстремизъм и насилствена радикализация

Първата методологична трудност при анализа на политиките спрямо радикализма е самото значение на понятието. В политическата теория радикализъм не е задължително синоним на екстремизъм. Радикална може да бъде политическа програма, която настоява за дълбока институционална промяна, но признава изборите, конституционните процедури и правото на политически противник да съществува. Екстремизмът, обратно, предполага отхвърляне на основни демократични правила, политическа нетърпимост, легитимиране на насилие или стремеж към унищожаване на плурализма. Насилствената радикализация е още по-тясна категория: тя описва процес, при който индивиди или групи преминават към приемане, оправдаване или практикуване на насилие като средство за политическа цел.

Това разграничение е съществено за политиката. Ако всяка радикална критика бъде третирана като екстремизъм, демокрацията се превръща в затворена система, която наказва несъгласието. Ако, обратно, екстремистките практики се представят като нормална

радикална опозиция, институциите губят способност да защитят обществото от насилие, омраза и антиконституционна мобилизация. Следователно една зряла политика трябва да разделя идеите, организационните практики, финансовите зависимости, публичната реторика и реалното поведение на политическите актьори.

В европейския подход радикализацията все по-често се разглежда като процес, а не като еднократен акт. Този процес има социални, психологически, комуникационни и политически измерения. Интернет платформите, транснационалните мрежи, затворените общности и кризите на доверие в държавата могат да ускорят преминаването от недоволство към екстремистка идентичност. Но същевременно демократичната политика приема, че конфликтът е нормален. Затова противодействието не трябва да унищожава политическия спор, а да препятства неговото превръщане в насилие и антидемократична принуда.

В постсъветските общества понятието „екстремизъм“ често има по-широко административно значение. Законодателствата в някои страни от ОНД включват в него не само насилствени действия, а и широки категории като подбуждане към социална, религиозна или национална вражда, символика, публично оправдаване на тероризъм, участие в забранени организации или действия срещу териториалната цялост. Подобна широта може да бъде полезна за ранно предотвратяване, но носи риск от селективно прилагане срещу политически неудобни актьори.

Китайският модел допълнително разширява връзката между радикализъм, национално единство, сепаратизъм и идеологическа лоялност. В официалния китайски дискурс екстремизмът се мисли като източник на тероризъм и като заплаха за социалната стабилност. Политиката съчетава законови мерки, превантивна сигурност, икономическо развитие, професионално обучение, патриотично възпитание и контрол върху религиозни и сепаратистки прояви. Тук противодействието на радикализма е част от по-широка стратегия за управление на обществения ред и националната идентичност.

За Молдова тези разграничения имат практическо значение. В страната радикализмът рядко се проявява като класически идеологически екстремизъм от западноевропейски тип. По-често той се появява като геополитически радикализирана реторика, антиелитен популизъм, регионално недоверие, символни конфликти около език, история и идентичност, както и като мобилизация чрез дезинформация и незаконно финансиране. Следователно анализът трябва да обхване не само партийните програми, но и неформалните мрежи на влияние.

Елити на прехода, институционална слабост и производство на радикални алтернативи

Проблемът за радикализма в преходните общества е неразделим от проблема за елитите. Подходът, вдъхновен от Петя Пачкова, поставя въпроса не само кои управляват, а как управляват, какъв тип политическо поведение се превръща в норма и дали елитът изпълнява модернизираща или паразитна функция. Когато елитът се легитимира чрез компетентност, публична отговорност и институционален ред, радикалните импулси по-често се канализират в законни форми на участие. Когато обаче елитът се възприема като затворен, корумпиран и зависим от частни интереси, радикалната алтернатива получава морално оправдание (Пачкова 2015).

В посткомунистическия преход радикализмът често се ражда от разминаване между обещанието за демокрация и реалния опит на гражданите. Формално се създават партии, избори, парламенти и конституции, но неформално властта може да остане в ръцете на мрежи от бивша номенклатура, нови бизнес групи, административни патрони и медийни монополи. Това поражда усещане, че политиката е фасада, а реалните решения се вземат извън публичната сцена. Именно в такава среда радикалните движения се представят като носители на „истинска“ промяна срещу „фалшивия“ преход.

Подкрепата за радикализъм от страна на елити може да бъде пряка или косвена. Пряката подкрепа включва финансиране, организационна защита, медийно промотиране и включване на радикални актьори в управленски коалиции. Косвената подкрепа възниква, когато управляващите създават условия за радикализация чрез неравенство, селективно правосъдие, липса на представителност или системно унижение на определени групи. Във втория случай елитът може да не желае радикализъм, но неговото поведение го произвежда.

Преходните елити често използват радикални актьори като средство за преразпределение на политическото поле. Радикална партия може да бъде подкрепена, за да отнеме гласове от основен конкурент. Агресивно движение може да бъде толерирано, за да плаши умерения избирател и да легитимира „силната ръка“. Националистическа мобилизация може да бъде активирана, за да отклони вниманието от корупция, социална бедност или институционален провал. Този тип поведение превръща радикализма в инструмент на елитната конкуренция.

В Молдова механизмът е видим в периодите, когато партийната система се организира около лидери, финансови групи и геополитически лозунги, а не около стабилни програмни разлики. Избирателят често е поставян пред драматичен избор „Европа или Русия“, „държава или хаос“, „антикорупция или реванш“, без да получава последователна политика за социална справедливост, регионално развитие и институционална реформа. Радикализираната реторика става заместител на дългосрочната стратегия.

От гледна точка на политическата аналитика е важно да се изследва не само радикалният актьор, но и политическата екология, която го прави полезен. Радикализмът се подхранва от недоверие, но се институционализира чрез ресурси. Кой предоставя медийна видимост? Кой финансира кампании? Кой осигурява юридическа защита? Кои външни актьори го превръщат в част от хибридна стратегия? Отговорите на тези въпроси показват дали става дума за спонтанно обществено недоволство или за управлявана радикализация.

Типология на политиките на подкрепа

Политиката на подкрепа към радикализма не е единен модел. Тя може да бъде идеологическа, клиентелистка, административна, геополитическа или комуникационна. В различните режими тези форми се комбинират по различен начин. В либералните демокрации подкрепата към радикални актьори обикновено се проявява индиректно чрез медийна нормализация, изборни коалиции или стратегическо заимстване на техни лозунги от основните партии. В авторитарни и хибридни режими тя може да бъде по-пряка: държавата създава или допуска „патриотични“, „антисистемни“ и „народни“ движения, които фактически стабилизират управляващия център (Levitsky 2018).

Първият модел е идеологическо-легитимационният. При него държавата не подкрепя непременно конкретна радикална организация, а създава официална рамка, в която определени радикални идеи се представят като нормална защита на нацията, религията, цивилизацията или историческата справедливост. Границата между патриотично възпитание и радикална мобилизация зависи от това дали институциите признават плурализма и правата на различните групи. Ако „истинският народ“ се дефинира срещу вътрешен враг, радикализмът получава символна легитимност.

Вторият модел е клиентелистко-електоралният. Тук радикалните актьори се използват за мобилизация на протестни групи, за фрагментиране на опозицията или за преговори в коалиционни ситуации. Подкрепата може да се изразява в неформални финансови канали, достъп до телевизии, контролирано присъствие в социалните мрежи, административна пасивност към нарушения или създаване на партии-наследници след забрана на предишни структури. В този модел радикализмът е ресурс, а не убеждение.

Третият модел е моделът на контролирания враг. Властта допуска радикална опозиция, която е достатъчно шумна, за да изглежда реална, но достатъчно зависима, за да бъде управляема. Така се симулира плурализъм, а умерените опозиционни сили се маргинализират като слаби или неавтентични. Този модел е характерен за част от хибридните режими, където политическият пазар не е напълно затворен, но достъпът до ресурси е силно асиметричен.

Четвъртият модел е геополитическо-прокси подкрепата. Радикални партии, движения или медийни мрежи могат да бъдат подпомагани от външни актьори, когато тяхната дейност отслабва държава конкурент, блокира интеграционен процес или създава вътрешна поляризация. В малки държави с открити информационни пространства този модел е особено значим. Радикалната реторика може да не цели непосредствено насилие, а ерозия на доверие, делегитимация на избори, блокиране на реформи и производство на усещане за постоянна криза.

Петият модел е популистко-нормализиращият. Той се наблюдава в демократични условия, когато основни партии приемат част от радикалния речник, за да не губят избиратели. Така теми като миграция, национален суверенитет, културна идентичност или „външно управление“ се радикализират, но остават в изборния процес. Този модел е по-мек от авторитарната инструментализация, но може да промени границите на публично допустимото и постепенно да легитимира антилиберални позиции.

Шестият модел е моделът на административното бездействие. Държавата формално не подкрепя радикални актьори, но не прилага закона спрямо тях поради страх, корупция, политическа зависимост или институционална слабост. Тази пасивност създава неравенство между актьорите: умерените партии спазват правилата, а радикалните получават предимство чрез агресивна мобилизация, незаконно финансиране или дезинформация. В резултат радикализмът се укрепва не чрез открита държавна политика, а чрез провал на държавния капацитет.

Седмият модел е социално-протестният. Той е най-сложен за оценка, защото може да съдържа легитимни искания. Когато държавата игнорира социални групи, които губят от прехода, радикални актьори могат да станат единственият канал за изразяване на недоволство. Подкрепата тук идва от реални социални травми, а не от елитна манипулация. Аналитикът трябва да различава автентичния протест от неговото превземане от партийни или външни интереси.

Политическият радикализъм като социално-политическо явление остава актуална тема в съвременния академичен и обществен дебат. Подкрепата му от различни участници – от маргинализирани групи до официални политически структури – е обусловена от множество фактори, отразяващи както вътрешните проблеми на държавите, така и глобалните трансформации. Нашият анализ на съществуващите модели на подкрепа за радикализма ни позволява да направим редица общи изводи, както с теоретично, така и с практическо значение.

Първо, важно е да се подчертае, че политическият радикализъм не е еднообразно явление. Неговите форми, съдържание и методи варират значително в зависимост от

социалния контекст, нивото на икономическо развитие, политическия режим и културните характеристики на конкретната страна. Това, от своя страна, определя специфичните модели на подкрепа, които се формират около радикалните движения. В някои случаи това включва директно финансиране и пропаганда на радикални идеи, докато в други – скрито институционално насърчаване или дори използването на радикални сили като инструмент за оказване на натиск върху опонентите.

Второ, съществува ясна корелация между кризите в социално-икономическите обстоятелства, в легитимността на политическите институции и нарастването на популярността на радикалните идеологии. Когато публичните институции губят обществено доверие поради корупция, неефективност или репресивни политики, търсенето на алтернативни модели на общество, предлагани от радикали, се засилва. Това може да се прояви в подкрепа на крайнодесни движения, обещаващи „твърд ред“, или в симпатия към крайнолеви движения, изискващи радикално преразпределение на ресурси и власт.

Трето важно наблюдение е ролята на съвременните комуникационни технологии в разпространението и институционализирането на радикални идеи. Дигиталната среда – особено социалните медии – улеснява бързата мобилизация на поддръжници, формирането на онлайн общности и заобикалянето на традиционните канали за контрол и цензура. В този контекст подкрепата за радикализма приема нови форми – от краудфъндинг до координиране на протести чрез приложения и платформи за съобщения. Радикалните политически модели стават все по-гъвкави, адаптивни и устойчиви на държавно потискане.

В условията на ускорена дигитализация и глобална комуникационна свързаност ролята на съвременните информационни и комуникационни технологии в процесите на разпространение, легитимация и институционализиране на радикални политически идеи придобива все по-голямо значение. Ако през XX век радикалните движения са зависели предимно от традиционните средства за пропаганда – печатни издания, партийни структури, митинги и контролирани медии, то през XXI век дигиталната среда се превръща в ключово пространство за политическа мобилизация, идеологическо влияние и изграждане на нови форми на колективна идентичност. Съвременният радикализъм функционира не само като политическа идеология, но и като комуникационна мрежа, чиято ефективност е пряко свързана с технологичните възможности на интернет платформите и социалните медии.

Особено важно значение имат социалните мрежи, които променят самия механизъм на политическа комуникация. Платформи като Facebook, X (Twitter), Telegram, YouTube и TikTok предоставят възможност за мигновено разпространение на политически послания, визуални символи и мобилизационни призиви до огромен брой потребители, без

посредничеството на традиционните институции или медийни филтри (Castells 2012). Това създава предпоставки за формиране на своеобразна „дигитална публична сфера“, в която радикалните идеи могат да се разпространяват с висока скорост и минимални организационни разходи. Алгоритмите на социалните платформи допълнително усилват този процес, тъй като приоритетно популяризират съдържание, което предизвиква емоционална реакция, конфликт или обществена поляризация. В резултат на това радикалните послания често получават по-голяма видимост в сравнение с умерените политически позиции.

Дигиталната среда също така променя структурата на самите радикални движения. Ако в миналото политическият радикализъм е бил организиран около йерархични партийни или революционни структури, то днес все по-често се наблюдават хоризонтални, мрежови форми на организация. Онлайн платформите позволяват създаването на децентрализирани общности, в които участниците могат да взаимодействат независимо от географските граници и без необходимост от формално членство (Bennett 2017). Това прави радикалните движения по-гъвкави, по-трудни за контролиране и по-устойчиви на институционален натиск. Дори при блокиране на отделни акаунти или интернет ресурси, комуникационната инфраструктура може бързо да бъде възстановена чрез алтернативни платформи, криптирани приложения или анонимни канали за комуникация.

Съществено значение има и феноменът на дигиталната мобилизация. Социалните мрежи и приложенията за съобщения предоставят възможност за координиране на протестни действия, демонстрации и политически кампании в реално време. Протестните движения през последните десетилетия – включително така наричана „Арабска пролет“, протестите в Хонконг, движението Occupy Wall Street и редица европейски антиправителствени мобилизации – демонстрират как дигиталните технологии могат да функционират като инструмент за бързо политическо обединение (Tufekci 2017). Чрез онлайн комуникация се осъществява не само координация на действията, но и изграждане на чувство за колективна принадлежност и споделена идентичност. Това е особено важно за радикалните движения, тъй като чувството за изолация и маргинализация често се компенсира чрез участие в онлайн общности със сходни политически възгледи.

Друг важен аспект е трансформацията на механизмите за финансиране и логистична подкрепа на радикални организации. Дигиталните технологии позволяват използването на краудфъндинг платформи, криптовалути и анонимни платежни системи за събиране на финансови ресурси (Conway 2017). По този начин радикалните движения намаляват зависимостта си от традиционните финансови структури и могат да функционират относително автономно. Освен това интернет улеснява разпространението на инструкции,

идеологически материали и организационни стратегии, което значително увеличава капацитета за самостоятелна мобилизация на отделни групи и индивиди.

Важна характеристика на дигиталния радикализъм е и процесът на „нормализация“ на крайни политически позиции. Чрез постоянното присъствие на радикално съдържание в онлайн пространството постепенно се размива границата между допустимото и екстремното в политическия дискурс. Теорията за „ехо камерите“ и информационните балони показва, че потребителите в социалните мрежи често получават информация, която потвърждава вече съществуващите им убеждения (Sunstein 2017). Това създава затворени комуникационни пространства, в които радикалните идеи се възпроизвеждат и усилват без ефективен критичен контрол. В подобна среда политическата поляризация се задълбочава, а склонността към приемане на крайни идеологически позиции нараства.

Необходимо е също така да се отчете, че дигиталните технологии не само улесняват радикализацията, но и трансформират самата природа на политическата власт. Държавните институции все по-трудно монополизират информационното пространство, тъй като комуникационният контрол се оказва фрагментиран между множество глобални платформи и транснационални мрежи. Това създава нов тип конфликт между държавата и радикалните движения – конфликт, който се води не само на улицата или в рамките на традиционната политическа система, но и в цифровото пространство. В редица случаи правителствата се опитват да ограничат влиянието на радикални групи чрез цензура, наблюдение или блокиране на интернет ресурси, но подобни мерки често пораждат противоположен ефект, засилвайки недоверието към институциите и стимулирайки допълнителна политическа мобилизация (Fuchs 2021).

Следователно съвременният политически радикализъм не може да бъде анализиран извън контекста на дигиталната трансформация на обществото. Интернет и социалните медии не са просто инструменти за комуникация, а самостоятелна социално-политическа среда, която променя механизмите на политическо участие, формирането на идентичности и динамиката на обществените конфликти. Радикалните движения в дигиталната епоха се характеризират с висока степен на адаптивност, транснационалност и способност за бърза мобилизация, което ги прави едновременно по-влиятелни и по-трудни за институционален контрол. Именно поради това изследването на връзката между технологиите и радикализма се превръща в едно от ключовите направления в съвременната политическа и социологическа наука.

Модели на политиката за противодействие на политическия радикализъм

Либерално-демократичен модел на превенция и устойчивост

Политиката за противодействие на радикализма в либерално-демократична рамка започва от принципа, че държавата трябва да защитава демокрацията, без да отменя демократичните свободи. Това означава, че не всяка крайна идея се наказва; санкционират се действия, които нарушават закона, насърчават насилие, тероризъм, омраза или подкопават основните права на други лица. Така демократичната държава не се стреми да произведе идеологическо единомислие, а да запази политическия конфликт в мирни и конституционни рамки.

Европейският съюз е пример за многостепенна политика, която включва правни, социални, образователни и комуникационни инструменти. Основната логика е превенция преди репресия. ЕС разглежда радикализацията като сложен процес, който може да бъде ускорен от социална изолация, онлайн пропаганда, травматични конфликти, дискриминация, затворническа среда или транснационални мрежи. Поради това отговорът не може да бъде само наказателен. Необходими са образование, работа с общности, подкрепа за местни власти, стратегически комуникации и програми за реинтеграция.

Силата на либерално-демократичния модел е неговата способност да различава легитимния радикален протест от насилствения екстремизъм. Радикални партии могат да участват в избори, ако не нарушават конституцията. Гражданските движения могат да критикуват държавата, ако не призовават към насилие. Религиозни и културни общности могат да запазят идентичността си, ако не отричат правата на другите. Това прави модела по-труден за управление, но и по-устойчив, защото намалява риска от репресивно производство на нов радикализъм.

В същото време европейският модел не е лишен от слабости. Плурализмът позволява на радикални актьори да използват демократични процедури, за да атакуват демокрацията отвътре. Онлайн платформите ускоряват разпространението на омраза и конспиративни разкази. Финансирането на партии и кампании понякога остава непрозрачно. Прекомерната предпазливост може да доведе до късна реакция спрямо актьори, които вече са изградили значително влияние. Следователно либералният модел изисква висока институционална компетентност, независими съдилища, професионални служби и силно гражданско общество.

Ключов инструмент е политиката на резилиентност. Тя не се изчерпва с борба срещу конкретни организации, а цели да направи обществото по-малко уязвимо към радикализация. Резилиентността включва медийна грамотност, доверие в институциите, справедлив достъп до публични услуги, прозрачност на финансирането, социално включване, гражданско образование и защита на местните общности от манипулация. В

този смисъл превенцията е не само сектор на сигурността, а качество на демократичното управление.

За Молдова либерално-демократичният модел е нормативно привлекателен, защото съответства на европейската интеграция. Но той изисква адаптация. Молдова не може просто да копира практики на държави с по-висок административен капацитет. Необходими са приоритети: контрол на незаконното финансиране, защита на изборите от дезинформация, укрепване на независимостта на съдебната власт, прозрачност на медиите, работа с региони като Гагаузия и с граждани от диаспората, както и институционални канали за социално недоволство.

Секюритизиран и административно-репресивен модел

Секюритизираният модел третира радикализма предимно като заплаха за сигурността. Неговата логика е превантивна, но превенцията се разбира през контрол, наблюдение, забрани, административни предупреждения, съдебно ликвидиране на организации и наказателна отговорност. Този модел е характерен за Русия, част от държавите от ОНД и в различна форма за Китай. Той може да бъде ефективен срещу насилствени групи, но създава висок риск от разширяване на държавната власт отвъд необходимото.

Руското законодателство за противодействие на екстремистката дейност е пример за широка правна рамка. То включва защита на конституционния ред и териториалната цялост, предотвратяване на екстремистки дейности, предупреждения към организации и медии, възможност за спиране или забрана на дейност, както и наказателна отговорност. В аналитичен план това показва силен държавен капацитет за реакция. Проблемът е, че ако съдебната власт, медиите и гражданското общество не са независими, същите инструменти могат да бъдат използвани за политическо изключване.

В Китай секюритизирането е свързано с по-широка стратегия за обществен ред, национално единство и идеологическа интеграция. Официалните документи подчертават борбата с тероризма и екстремизма, превантивния подход, професионалното обучение, правното образование, икономическото развитие и защитата на социалната стабилност. Наред с това Китай развива патриотично възпитание като държавна политика, която свързва любовта към държавата, партията и социализма. Това е модел, при който противодействието на радикализма е част от цялостна система за политическа социализация.

Предимството на секюритизирания модел е неговата бързина. Той може да блокира мрежи, да забрани организации, да пресече канали за финансиране и да наложи дисциплина в информационното пространство. Той е привлекателен за държави, които се сблъскват с

терористични рискове, сепаратизъм или външна намеса. Но цената е висока, ако превенцията се превърне в подозрение към всяко несъгласие. Радикализмът може да бъде временно потиснат, но социалните причини за него да останат нерешени.

Административно-репресивният подход често страда от дефицит на обратна връзка. Когато държавата контролира публичното пространство, тя намалява видимостта на недоволството, но не винаги разбира неговите причини. Липсата на легални канали за протест може да изтласка радикализацията в затворени среди, където тя става по-трудна за наблюдение и по-склонна към насилие. Следователно репресията без политическо включване може да произведе краткосрочна стабилност и дългосрочна нестабилност.

За Молдова пълното възприемане на секюритизиран модел би било опасно. Страната има реални рискове от хибридна дестабилизация, но не може да си позволи да жертва европейския си демократичен профил. Ако борбата с радикализма се възприеме като борба с опозицията, това ще усили недоверието и ще даде аргументи на външни пропагандни мрежи. Затова Молдова трябва да комбинира твърд контрол върху незаконно финансиране и насилствени действия с максимална процесуална прозрачност и съдебен контрол.

Хибриден модел за малки и уязвими държави

Малки държави с отворени информационни пространства, ограничени ресурси и силна външна зависимост се нуждаят от хибриден модел на противодействие. Този модел не означава „хибридност“ в негативния смисъл на неясни правила, а съчетаване на демократична превенция, сигурност, информационна защита и социална политика. Той е особено подходящ за Молдова, защото молдовският радикализъм често се активира не само от вътрешни разломи, но и от външни мрежи на влияние.

Първият елемент на хибридния модел е защита на изборния процес. Радикализацията в Молдова често се усилва по време на избори, когато геополитическите страхове, социалната бедност и недоверието се превръщат в инструмент за мобилизация. Противодействието трябва да включва прозрачно финансиране, ефективен контрол върху даренията, бърза реакция срещу купуване на гласове, цифрова сигурност на изборната инфраструктура и ясни процедури при санкциониране на партии.

Вторият елемент е информационна устойчивост. Дезинформацията не е просто лъжа; тя е технология за разрушаване на общата реалност. Когато гражданите престанат да вярват на институции, медии, експерти и изборни резултати, радикалните актьори получават възможност да се представят като единствен източник на „истина“. Затова медийната грамотност, прозрачността на собствеността, подкрепата за независими медии и стратегическата комуникация на държавата са част от противодействието на радикализма.

Третият елемент е регионално включване. Гагаузия, Приднестровието, северните райони и диаспората имат различни политически чувствителности. Ако държавата ги третира само като проблем на сигурността, тя ще задълбочи отчуждението. Необходим е диалог, икономическа политика, местно развитие, културна чувствителност и ясна защита на езиковите и гражданските права. Радикализмът отслабва, когато групите виждат, че могат да влияят върху държавата без посредничеството на външни покровители.

Четвъртият елемент е антикорупционна институционализация. В Молдова корупцията не е само икономически проблем, а фактор на радикализация. Когато гражданите свързват демокрацията с олигархизация и безнаказаност, антидемократичната реторика става убедителна. Следователно съдебната реформа, прозрачността на обществените поръчки, деконцентрацията на медийна собственост и реалната отчетност на политическото финансиране са превантивни мерки срещу радикализма.

Петият елемент е партньорство с ЕС, но без заместване на вътрешната легитимност. Европейската подкрепа може да предостави експертиза, финансиране, стандарти и политическа защита срещу външна намеса. Но ако реформите се комуникират само като външно изискване, радикални актьори могат да ги представят като загуба на суверенитет. Затова европейската интеграция трябва да се обяснява чрез конкретни обществени ползи: справедлив съд, работни места, инфраструктура, защита на права, свободно движение и по-високо качество на управление.

Хибридният модел за Молдова трябва да бъде едновременно твърд и демократичен. Твърд към незаконно финансиране, купуване на гласове, насилие, подривни мрежи и организирана дезинформация; демократичен към опозицията, регионалното различие, мирния протест и политическата критика. Само така държавата може да противодейства на радикализма, без сама да произведе нова радикализация.

Рискове от прекомерно противодействие

Противодействието на радикализма само по себе си може да се превърне в източник на политически риск.

Първият риск е правна неопределеност. Ако понятия като „радикализъм“, „екстремизъм“, „дестабилизация“ или „антидържавна дейност“ се дефинират твърде широко, гражданите не могат да предвидят кои действия са допустими. Това охлажда публичния дебат и създава страх от участие. Демократичната държава трябва да дефинира заплахите ясно и да санкционира действия, а не идентичности или неудобни мнения.

Вторият риск е селективност. Дори добър закон може да бъде дискредитиран, ако се прилага само срещу опозиция, а не срещу близки до властта актьори. Селективността е особено опасна в Молдова, където доверието в институциите е исторически ниско. Всяка

мярка срещу партия, медия или лидер трябва да бъде придружена от прозрачни доказателства, съдебен контрол и еднакъв стандарт за всички политически сили.

Третият риск е радикализация чрез репресия. Забраната на организация може да бъде необходима, когато тя нарушава закона или застрашава конституционния ред. Но ако не се работи с нейните избиратели, забраната може да засили чувството за преследване. Радикалните лидери често използват репресивни мерки като доказателство, че „системата“ се страхува от народа. Затова санкциите трябва да бъдат съчетани с комуникация, социално включване и политическа алтернатива.

Четвъртият риск е технократизация на проблема. Ако радикализмът се представи само като задача за служби, експерти и алгоритми, се губи политическата му природа. Радикализмът е свързан с власт, представителство, идентичност, несправедливост и надежда. Той не може да бъде решен само чрез мониторинг на социални мрежи. Нужни са партии, които да представляват гражданите, институции, които да решават реални проблеми, и елити, които да носят отговорност.

Петият риск е външна зависимост на противодействието. Международните партньори могат да помогнат, но не могат да заместят вътрешния обществен договор. Ако гражданите възприемат политиките срещу радикализма като наложени отвън, те могат да станат обект на пропагандно отхвърляне. Ефективната политика трябва да бъде преведена на езика на националния интерес, конституционната лоялност и ежедневната сигурност на гражданина.

Наказателноправен модел

Наказателноправен модел означава, че държавата криминализира тероризъм, призиви към насилие, финансиране на екстремистки организации, паравоенна дейност и престъпления от омраза. Предимството му е, че има яснота и възможност за санкция. Ограничението му е, че широки дефиниции могат да се използват срещу опозицията. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова наказателноправен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения

и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

Превантивно-социален модел

Превантивно-социален модел означава, че държавата разглежда радикализацията като процес, свързан с изолация, бедност, травма, дискриминация и липса на перспектива. Предимството му е, че работи с причините, а не само със симптомите. Ограничението му е, че може да остане формален без ресурси. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

Комуникационно-дискурсивен модел

Комуникационно-дискурсивен модел означава, че държавата изгражда демократични наративи, медийна грамотност, опровержение на дезинформация и стратегическа комуникация. Предимството му е, че намалява привлекателността на радикалните митове. Ограничението му е, че може да стане пропаганда, ако липсва доверие. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова комуникационно-дискурсивен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

Институционално-демократичен модел

Институционално-демократичен модел означава, че държавата залага на честни избори, независими съдилища, плуралистични медии, партийна прозрачност и борба с корупцията. Предимството му е, че създава дългосрочна устойчивост. Ограничението му е,

че бавен е и изисква политическа воля. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова институционално-демократичен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

Партийно-регулативен модел

Партийно-регулативен модел означава, че държавата контролира финансиране, регистрация, чуждо влияние, купуване на гласове и непрозрачна реклама. Предимството му е, че защитава изборния процес. Ограничението му е, че може да бъде възприет като селективно ограничаване. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова партийно-регулативен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

Дерадикализационен модел

Дерадикализационен модел означава, че държавата работи с лица и групи в риск чрез психологическа, социална, образователна и общностна подкрепа. Предимството му е, че намалява вероятността от насилие и рецидив. Ограничението му е, че изисква експертен капацитет и доверие. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай

противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова дерерадикализационен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

Международно-кооперативен модел

Международно-кооперативен модел означава, че държавата използва обмен на информация, регионални структури, партньорства и общи стандарти. Предимството му е, че противодейства на транснационални мрежи. Ограничението му е, че може да пренесе чужди дефиниции без локална адаптация. Политическият анализ трябва да разглежда не само формалната цел, а и институционалната среда, в която мярката се прилага.

В демократичен режим този модел трябва да бъде подчинен на законност, пропорционалност, неселективност и съдебен контрол. В противен случай противодействието може да произведе обратен ефект: да радикализира недоволни групи, да намали доверието към институциите и да даде на радикалните актьори аргумент, че системата е репресивна.

За Молдова международно-кооперативен модел има значение поради комбинацията от европейска интеграция, постсъветско наследство, външно влияние, регионални разделения и слабости в институционалния капацитет. Той трябва да бъде съчетан с публична аргументация, емпирични доказателства и гаранции срещу политическа злоупотреба.

References:

1. Пачкова, П., 2015. *Борбите на българите по време на прехода: демокрация и гражданско общество – съпричастност или конфликтност*. Благоевград: УИ „Неофит Рилски“
2. Пачкова, П., 2003. *Елитът на прехода*, София, М-8-М
3. Castells, M., 2012. *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge: Polity Press, p. 15–32
4. Chmid, A., 2013. *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism, p. 45–58

5. Huntington, S., 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, p. 28–35
6. Putnam, R., 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, p. 22–35
7. Bennett, W., Segerberg, A., 2013. *The Logic of Connective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 44–61
8. Conway, M., 2017. *Determining the Role of the Internet in Violent Extremism and Terrorism*. Studies in Conflict & Terrorism, Vol. 40, No. 1, p. 77–98
9. Klapsis, A., 2014. *Economic Crisis and Political Extremism in Europe: From the 1930s to the Present*. In: New Perspectives on Turkey, Vol. 13, Issue 2, p. 128–134
10. Levitsky, S., Ziblatt, D., 2018. *Концепцията за използване на радикали за стабилизиране на автокрациите*
11. Sunstein, C., 2017. *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press, p. 9–27
12. Tufekci, Z., 2017. *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest*. New Haven: Yale University Press, p. 87–115